

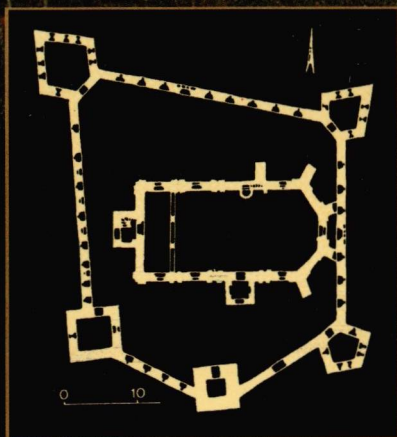

Unitárius templom

SEPSIÁRKOS

A vártemplom látképe

A vártemplom alaprajza

A falu a Baróti-hegységből eredő Árkos patak völgyében, Sepsiszentgyörgytől északra, Háromszék területén fekszik. Közepontjában, a főút melletti magaslaton áll a jelenlegi formájában a XIX. század első felében épült temploma. Ötszög alaprajzú erődítmény övezi, déli szögletén harangtoronnyal. Délkeleti, északkeleti és északnyugati sarkán egy-egy olaszbástya alaprajzú torony emelkedik. Délnyugati szögletén négyszet alaprajzú védőtorony áll. Az 1332. évi pápai tizedjegyzék Árkút néven

említette a helységet. A falu katolikus lakossága az 1560-as években tért át az unitárius hitre. Az 1567. évi regestrumban 30 kapuval tüntették fel, ez idő tájt a közepes nagyságú székely települések közé tartozott. 1703-ig 143-ra gyarapodott a családok száma. (...) Férfi lakossága határszolgálatot teljesített.

Nemesi családjai közül legfontosabbak a Benkő, Raphai, Veres, Damokos, Barabás, Sebestyén famíliák. A falu megélhetését túlnyomórészt a földművelés biztosította.

K 717
KÖNYVTÁRA
Ltsz.

KJNT KÖNYVTÁRA
Ltsz. K3075/1

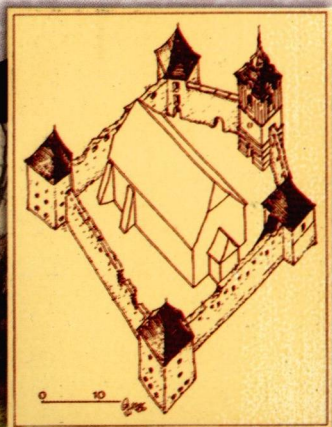
A templomot a szakirodalomban először Orbán Balázs ismertette, majd Entz Géza és Kónya Ádám foglalkozott építéstörténetével. Újabban Kovács Árpád Attila tudományos dokumentációt készített róla. Középkori temploma első formájában feltehetően a XIII. század első felében épült. Ezt a XV–XVI. század fordulóján, talán még nagyobb valószínűséggel a XVI. század első felében átépítették.

Ez a késő gótikus munkákat azonban csak a hajót érintette, a román kori épület félköríves szentélye ugyanis még 1830-ig fennmaradt. Barabás János 1831-ből származó visszaemlékezése arra utal, hogy az átépítéskor a régi hajót nem bontották le, csupán átalakították az új, megnövekedett igényeknek megfelelően: falait megmagasítva boltozattal látták el. A boltozat oldalnyomását a hajóhoz kívülről utólag hozzáépített pillérek fogták fel, amelyek némelyike – Barabás szerint – utólag el is vált a hajótól. A gótikus átépítés idején a

templomtól külön, déli irányban egy harangtorony épülhetett. Feltételezhető, hogy az ötszögű erőd kiépítése előtt az árkosi templomot is egy középmagas kőkerítés övezte, amelynek bejárata a torony alatt nyílt.

A XVII. század első felében, talán még Bethlen Gábor fejedelemsége idején, Árkos lakosai hatalmas építkezésbe kezdtek. A feltételezhető régi cinteremfalakat lebontva, templomukat ötszögre épült saroktornyos várral vették körül. (...) Ennek az építkezésnek a befejezését jelzi a vakolatba karcolt 1639-es és az 1640-es évszám. Az olasz rendszerű saroktoronyok alapozásánál és felépítésénél bizonyára jelentős szerep jutott azoknak a székely mesterembereknek, akik Bethlen Gábor építőtelepein dolgozva az olaszbástyás típusú fejedelmi építkezések tevékeny részesei voltak. E tekintetben különösen szembetűnő a váradi fejedelmi palota és az árkosi erődítmény alaprajza közötti hasonlóság.

A vár északi fala, bástyákkal

A vártemplom északnyugatról

Valószínű, hogy a Háromszéket pusztító török-tatár csapatok 1656 nyarán az illyefalvi, a sepsiszentgyörgyi és a gidófalvi templomkastély feldúlása idején az árkosi vártemplomot sem kímélték. (...)

1746 körül az időközben leromlott harangtorony felső részét ácsolt szerkezettel emelték meg, majd 1767-ben átalakították. Az 1789-es unitárius püspöki vizitáció ebben az állapotban találta a tornyot, ahol két kisebb és egy nagyobb harang volt. A hajó gótikus boltozatát még 1759-ben lebontták és kazettás mennyezetet készítettek helyette. Ugyanekkor a hajó nyugati végébe festett karzatot állítottak. (...) A karzatra egy korábban készült pulpítust állítottak a következő felirattal: *Extracta in Symbolum Pietatis Sumpt(ibus) Blasii Györke Vargyasi 1693.*

Az északi oldalon kehely alakú, talapzatán orsós, mellvédjén sokszögű kő szószék állt. Koronájának felirata szerint 1759-ben készítették.

Feltételezhetően a középkori harang anyagából 1781-ben egy nagy, 1788-ban pedig egy kisebb harangot öntöttek. Az újonnan készített harangokat gyaníthatóan az 1794-ben kőből magasított, cseréppel fedett toronyban helyezték el. 1788-ban a templomot újrafedték cseréppel, a nyugati bejárat elé pedig portikuszt építettek. 1798-ban az 1789-es vizitáció által fedetlenül talált tornyokat is újrafedték. Valószínű, hogy a faépitmények, így a tetőszerkezetek és a gyilokjáró is a XVIII. századi török-tatár portyázások során rongálódtak meg, közülük a gyilokjárót azután nem is javították ki többé.

Az 1802. évi földrengéskor a harangtorony használhatatlanná vált. Akkor nyitották a várfal áttörésével a ma is működő bejáratot, a harangok számára pedig egy ideiglenes haranglábat emeltek. 1821-ben a festett karzatot eltávolították, s a helyette készített új karzaton orgonát helyeztek el.

A vár észak-nyugati bástyája

A vár észak-keleti bástyája

Az 1829. évi földrengéskor a templom és a délnyugati torony súlyosan megrongálódott, ami elkerülhetetlenné tette 1830-ban a lebontását. Az eseményt az akkori árkosi jegyző, Barabás János írásban is megörökítette. 1831-re már elkészült a ma is álló templom, amelynek a szószéktől nyugatra eső északi oldala a falkutatások szerint még középkori alapokon nyugszik. A délnyugati tornyot szintén az 1830-as években javították ki, illetve építették újjá a mai formájában. Az 1838-as földrengéskor a harangtorony megmaradt része is leomlott. Újjáépítését csak 1842-ben kezdték el, Hübner Ferenc kőműves-pallér vezetésével. A kilenc öl magas, ma is fennálló építményt 1844-re fejezték be. (...) Az 1831-ben épült új templom kelet–nyugat tájolású. Támpillérekkel erősített szentélye a nyolcszögöt oldalával záródik. Déli és nyugati bejárata előtt portikusz áll. A

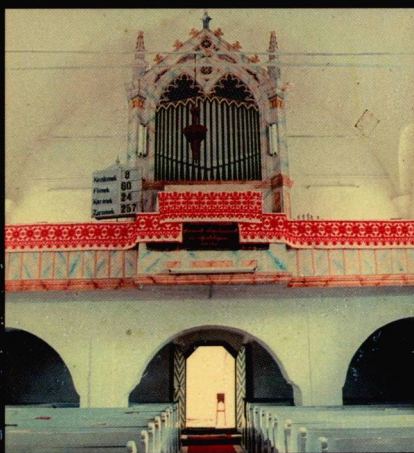
nyugati portikusz egyben feljárást biztosít a karzatra, ahol az orgona található. A templom déli és északi falán félköríves záródású ablakok nyílnak, boltozata dongás, az ablakoknál boltíókokkal. (...)

A templomot ötszögű vár övezi. Déli szögletén talán középkori alapokon nyugvó, de a mai formájában teljesen átépített harangtorony áll. (...) Itt található a vár mai bejárata is, fölötté az egyház másodlagosan elhelyezett címerével. A bejáratot a múlt század elején, az 1802-es földrengés után létesítették. Az erődítmény bejárata eredetileg a harangtorony alatt nyílt. A délkeleti saroktorony ötszög alaprajzú. (...)

A keleti falszakasz felső harmadán lőrések sorakoznak, alattuk pedig egykori védőfolyosó tartógerendáinak helye látható. A falhossz közepe táján egy lappancsos lőrés található, jobbra és balra pedig kulcslyuk alakú lőrések nyílnak. (...)

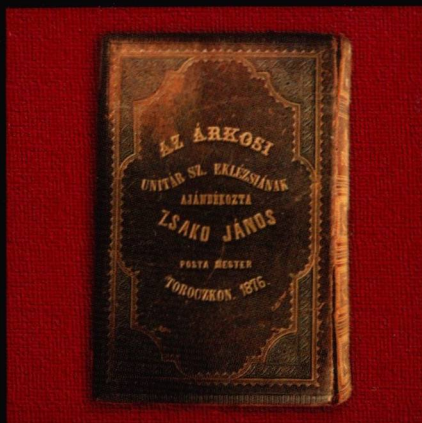
A vár déli bejárata, fölötté az unitárius egyház címe

A templom belső lát képe az orgonával

Kelyhek az egyház klenodiumaiból

XIX. századi Biblia a szöszékről

Az északkeleti sarkon áll a vár legmagasabb, négyszintes sarkortnya. A földszinten és az első emeleten a négy fő irányba tágas, boltíves lőrés nyílnak. A második emeletnek a délkeletihez hasonlóan kisebb méretű lőrésai vannak. A harmadik és negyedik emeleten déli irányba egy boltíves lőrés, az udvar felé pedig egy kisebb, négyszög alakú rés nyílik. A földszinti helyiségbe ajtó vezetett. (...)

Az északi falszakaszon a keletihez hasonló elrendezésben egy lappancsos és több fordított kulcslyuk alakú rés nyílik. Ezen a falon a mai talajszinttől számított 70 centiméter magasságban két elfalazott boltíves fülkés lőrés található. Elhelyezésük szimmetrikus, egyik is, másik is megközelítőleg 3 méterre van az északkeleti, illetőleg az északnyugati sarkbástyától. (...)

Az északnyugati sarkon a vár legnagyobb méretű sarkortnya áll. Belterülete a földszinten közel 20

négyszetméter. A három szintre tagolt bástya boltíves, földszinti réseit utólag befalazták. Első és második emeletének oldalfalait hasonló boltíves rések törik át. Minden emeletre az udvar felől külön ajtó nyílik. (...) A bástya külső oldalán az 1640-es évszám olvasható, előtte pedig egy mára már szinte teljesen lekopott felirat nyomai látszanak. Ugyancsak ennek a bástyának az udvar felőli oldalán ... **BENEDICTUS** .... fragmentum betűzhető ki. (...)

A délnyugati sarkortony az előbbiektől eltérően nem öt, hanem négyszögre épült. Egyetlen kőből faragott keretű résablaka a nyugati oldalon, az emeleten nyílik. Egy alapos falkutatás talán fényt deríthetne arra, hogy ez a kőkeret egy korábbi, a régi templomból kikerült nyílászórából másodlagos beépítése által került-e a mai helyére? (...) A vár bástyáit és falait kívül vakolat borította, az udvar felőli várfalak azonban vakolatlanok.

A fehérre meszelt harangtoronyot órapárkányos hagymasisak fedi. (...) Bár a falat kívülről borító vakolat nem teszi lehetővé a tüzes vizsgáldást, de a jelek szerint a mai torony aligha őriz (alapozását kivéve) középkori részleteket. Legfelső traktusában, az órapárkány alatt a befejezést jelző 1844-es évszám olvasható.

A torony előtt egy kis kiemelkedés látható. Lehet, hogy egy elővár volt itt, amelyik a torony védelmét biztosította, alapfalai talán a felszín alatt lapanghatnak. A várfalakon belül egykor Sepsziárkos lakossága gabonáját és

egyéb féltett javait tárolta. Kovács Árpád Attila szerint a gyilokjáró alatt régen fából épült raktározó helyiségek lehettek, noha ilyen kamrákat az 1798-as jegyzőkönyv nem említett és nem is maradtak fenn. A bástyákban viszont még a XX. század első felében is tároltak gabonát. (...)

Ma a délnyugati torony, a harangtorony és a szomszédos falszakasz az erődítmény legépebb része. 1977-ben a templomot és a toronyt javították, 1987-ben pedig a bástyák tetőszerkezetét cserélték. 1988-ban ismét templomjavításra került sor.

Gyöngyössi János

„Székelyföldi vártemplomok”,
Budapest, 1995

A vártemplom harangjai

Kiadja az ÁRKOSI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT (CENTRUL DE CULTURĂ ARCUSI)

Sorozat szerkesztő: Petre STRĂCHINARU

Fotó: Barabás Zsolt és Hlavathy Károly

DTP: COVA DESIGN STUDIO, Nyomtatta: COVA-PRINT nyomda, Sepsiszentgyörgy

Biserica unitariană de la Arcus

Localitatea este menționată pentru prima dată în anul 1332 în documentele bisericii catolice sub numele de Arkus. Prin anii 1500 locuitorii catolici ai satului și-au schimbat relegia: din catolici s-au convertit în unitarieni. În „regestrum”-ul din 1567 comuna apare cu 30 de porți, fiind o așezare secuiască de mărime mijlocie. Bărbații aveau ocupația de grănicer. Cele mai importante familii ale nobilimii locale au fost familiile: Benkő, Rapkai, Veres, Damokos, Barabás, Sebestyén.

Pentru prima dată biserica este prezentată în literatura de specialitate de Orbán Balázs. Mai târziu Entz Géza și Kónya Ádám au făcut studii asupra transformărilor suferite de biserică. Mai nou Kovács Árpád Attila a elaborat o documentație științifică. Se presupune că, în prima sa formă, biserica medievală a fost construită în prima jumătate a secolului al XIII-lea și a fost reconstruită la cumpăna secolului al XV-lea — deoar naosul fiind reconstruit în stilul gotic târziu, sanctuarul semicircular construit în epoca romană rămânând intact până în anul 1830.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, probabil în timpul domniei lui Bethlen Gábor, locuitorii Arcusului au început o construcție monumentală. Presupusele ziduri vechi ale chimitirului au fost demolate și biserica a fost înconjurată de o cetate în formă de pentagon, având la colțuri câte un turn. În construcția acestor turnuri în stil italian o mare contribuție au avut-o meșterii secui care au lucrat pe șantierele domnești din timpul lui Bethlen Gábor. În acest sens este remarcabilă asemănarea între planurile cetății de la Arcus și palatul domnesc de la Oradea.

Die unitarische Kirche aus Arcus

Diese Gemeinde wird zum ersten Mal in den Dokumenten der katholischen Kirche in 1332 erwähnt, unter dem Namen Arkus. Die katholischen Bewohner des Dorfes sind um 1500 zu der unitarischen Glaube übergetreten. Im „Regestrum” aus 1567, die Gemeinde hatte 30 Toren, zu dieser Zeit war es eine mittelgroße Sekler Siedlung. Die Männer aus der Gemeinde waren Grenzwächter.

In der Fachliteratur wird die Kirche zuerst von Orbán Balázs vorgestellt, danach Entz Géza und Kónya Ádám beschäftigten sich mit ihre Baugeschichte. Neulich Kovács Árpád Attila hat eine wissenschaftliche Dokumentation über die Kirche geschrieben. Es wird angenommen das die mittelalterliche Kirche in ihrer erster Form im XIII. Jahrhundert gebaut wurde. An der Wende des XV. Jahrhunderts wurde sie umgebaut. Die spätgotischen Arbeiten betrafen aber nur das Kirchenschiff, das halbkreisförmige Chor der romanischen Gebäude blieb noch bis 1830 erhalten.

Am Anfang des XVII. Jahrhunderts, wahrscheinlich unter der Regierung von Bethlen Gábor, die Bewohner von Arcus haben mit eine große Neubau begonnen. Die alten Wände wurden niedergerissen und die Kirche wurde mit eine fünfeckige Festung umgeben, mit Türmen an den fünf Ecken. Die Sekler Meister haben bei der Bau der Türme eine führende Rolle gespielt. Sie haben an den fürstlichen Baustellen von Bethlen Gábor gearbeitet. So können wir eine große Ähnlichkeit entdecken zwischen den Grundrissen des fürstlichen Burges aus Oradea und die Festung von Arcus.